

VITAINDÍTÓ

Kiss Tamás

Népszámlálás 2011: folyamatok és (köz)politikai irányok

A demográfiai folyamatok a népszámlálások kapcsán kerülnek leginkább a politikai érdeklődés középpontjába, amit már az is jelez, hogy a *Magyar Kisebbség* (Nemzetpolitikai Szemle) ezzel kapcsolatos vitaindító elkészítésére kért fel. A felkérést szívesen fogadtam, de rögtön ezután kínos helyzetben kezdtem érezni magam. A pozitívum, hogy a demográfiai folyamatok összefoglalásában az elmúlt 10 év kutatási eredményeire támaszkodhatom, és ma, szemben 2002-vel – amikor Varga E. Árpád írt vitaindítót¹ –, jelentős adatmennyiség áll a kutatók rendelkezésére. A helyzet kínossága pedig abból fakadt, hogy – miután a területen dolgozók kutatási eredményei egybecsengenek, illetve jelentős részben közösek – nem voltam benne biztos, hogy tudok az erdélyi magyar népesedéssel kapcsolatban olyan megállapításokat tenni, amelyek szakmai vitát generálhatnának.

A helyzetet azzal próbáltam meg feloldani, hogy egy kettős szerkezetű tanulmány/vitaindítót készítettem. Egyrészt – miután erre kétségtelen érdeklődés mutatkozik – röviden összefoglalom, amit az utóbbi évtized erdélyi magyar népesedéséről tudunk. Másrészt azonban azokat a szakmai és politikai vitákban is többször felvetődött kérdéseket próbálom végiggondolni, amelyek az erdélyi magyar közösség meghatározását (határait) és ezzel összefüggésben a vele kapcsolatos közpolitikákat illetik.

A tanulmány második részében a következő kérdéseket fogom felvetni:

(1) Van-e létjogosultsága a kettős kötődések statisztikai regisztrációjának? Léteznek-e Erdélyben román-magyar hibrid identitások, és kell-e őket regisztrálni?

(2) Magyar nemzeti(ségi) vagy magyar nyelvi közösségről beszéljünk Erdélyben? Milyen haszna/kára lehet az egyes opcióknak?

¹ Varga E. Árpád: A romániai magyarság népességcsökkenésének okairól. *Magyar Kisebbség*. 2002/4. 3-16.

(3) Mihez kezdjünk a magyarsághoz kapcsolódó különböző peremcsoportokkal: a magyarul beszélő nem magyarokkal, a romákkal?

(4) Mi a helyzet a népszámlálási kategóriaként megjelenő székely etnikummal?

(5) Hogyan alakítja át az erdélyi magyar politikai közösséget a magyar állampolgársághoz jutás lehetősége?

Ezek a – 2011-es népszámlálás kapcsán is többször felvetődött – kérdések nagyban meghatározzák, hogy miként tekintünk és a jövőben miként fogunk tekinteni az erdélyi magyar közösségre. A felsorolt kérdések végiggondolásához az *etnikai kategorizáció* irodalmából kiindulva próbálok néhány támpontot nyújtani. Azt remélem, hogy – ha a termékenységi arányszámok alakulása nem is – ezek a kérdések többeket vitára készítenek majd.

1. Népszámlálás és népesedési kilátások

A rendszerváltást követően két alkalommal, 1992-ben és 2002-ben tartottak népszámlálást. Mindkét census a magyarok számának és arányának csökkenésére mutatott rá. 1992 és 2002 között a magyarok száma Romániában 193 ezer fővel csökkent, miközben arányuk 7,1 százalékról 6,6 százalékra esett.

1. táblázat. A magyar népesség száma és aránya 1992-ben és 2002-ben

	Erdély		Románia	
	Magyarok száma	aránya	Magyarok száma	aránya
1992	1 604 000	20,8%	1 624 959	7,1%
2002	1 417 000	19,6%	1 431 807	6,6%

Az eredmények arra utaltak, hogy a népesedési folyamatok magyar szempontból a kilencvenes években sem voltak kedvezőbbek, mint a múlt rendszerben. A kutatások rávilágítottak arra, hogy a népességcsökkenés három tényezőnek, fontossági sorrendben az elvándorlásnak, a természetes népmozgalmi veszteségnek és az asszimilációnak volt betudható.

Az utóbbi években elvégzett kutatások arra engednek következtetni, hogy az erdélyi magyar népesség számbeli csökkenése az ezredfordulót követően is tovább folytatódott, így az erdélyi magyarok száma jelenleg 1,3 millió fő körül lehet.² Ugyanakkor ez nem jelent feltétlenül Erdélyen belüli

² Csata István – Kiss Tamás: *Népesedési perspektívák. Az erdélyi magyar népesség regionálisan tagolt előreszámítása húsz és harminc éves időtávra*. Kriterion Könyvkiadó-RMDSZ Ügyvezető Elnökség, Kolozsvár, 2007.

arányvesztést is. Egy nemrég megjelent elemzésünk szerint, amennyiben bizonyos feltételek teljesülnek, a 2011-es népszámlálás azt mutathatja ki, hogy a magyar népesség Erdélyen belüli aránya nem csökkent 2002-höz képest.³

A következőkben a magyar népesség alakulását befolyásoló tényezőket fogom röviden bemutatni, kitérve arra, hogy melyek azok a folyamatok, amelyek az aránycsökkenés megtorpanását valószínűsítik. A tanulmány első részét a bizonytalansági tényezők felsorolásával zárom.

1.1. Asszimiláció

A népesedési folyamatok tárgyalását az asszimilációval kezdem. Azért foglalkozom ezzel viszonylag hosszabban, mert az itt leírtaknak a második részben is jelentőségük lesz. A 2002 utáni erdélyi demográfiai vizsgálatok – Szilágyi N. Sándor nyomán⁴ – különbséget tesznek a demográfiai értelemben vett és az etno-kulturális reprodukció között. A demográfiában a reprodukció (generációs újratermelés) elsősorban a termékenység, másodszorban a gyermek- és fiatalkori halandóság függvénye. Egy kisebbségi népesség esetében azonban nem csupán ezek befolyásolják a generációs újratermelődést, hanem az is, hogy az adott csoporthoz tartozó szülők mekkora eséllyel örökítik át gyermekeikre saját identitásukat, anyanyelvüket.

Erdélyben vannak olyan területek (régiók), intézményes és társadalmi terek, illetve családok, ahol ez az átörökítés magyar szempontból problémamentes. Mi több, a magyar gyermekek többsége olyan környezetben nő fel, ahol ez az örvendetes helyzet. Vannak azonban kockázati csoportok is, ahol a kulturális értelemben vett generációs reprodukció (a magyar anyanyelv és csoporttudat gyermekeknek történő átadásának) esélye csekély. E tekintetben elsősorban a szórvány-közösségeket és a vegyes-házasságban élőket/születetteket kell kiemelnünk.

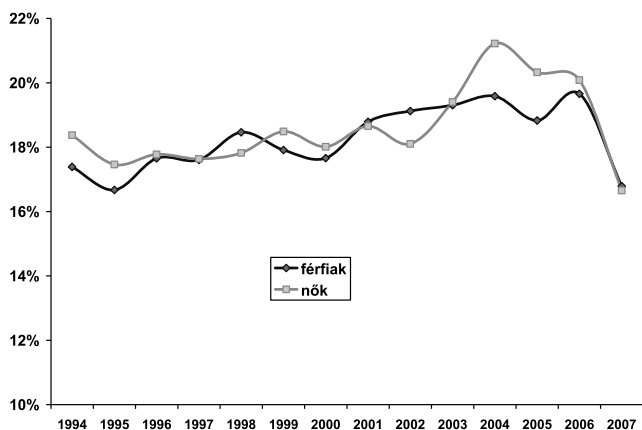
A *szórvánnyal* kapcsolatos irodalom a fogalmat magát is az etnokulturális reprodukción keresztül határozza meg. Nem pusztán attól tekintünk szórványnak egy területet vagy egy közösséget, mert azon belül a magyarok szám-

3 Kapitány Balázs – Kiss Tamás: Erdélyi magyarság: csökkenő létszám, változatlan arány. KSH - Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest, *KorFa Népesedési Hírlevél* 2010/4.

4 Szilágyi N. Sándor: Észrevételek a romániai magyar népesség fogyásáról, különös tekintettel az asszimilációra. *Magyar Kisebbség* 2002/4. 64–96., illetve uő: Az asszimiláció és hatása a népesedési folyamatokra. In Kiss Tamás (szerk.): *Népesedési folyamatok az ezredfordulón Erdélyben*. Kriterion Könyvkiadó–RMDSZ Ügyvezető Elnökség, Kolozsvár, 2004, 157–235.

aránya alacsony. Vetési László megfogalmazása szerint:⁵ a szórvány pont attól szórvány, hogy „önerejéből nem tud megmaradni magyarnak”. Ez pedig a számarány mellett a magyar intézményrendszer alacsony sűrűségének, hiányának, az anyanyelv privát szférába való visszaszorulásának és egy sor egyéb tényezőnek köszönhető. Az erdélyi magyar nyilvánosságban a szórványosodás az 1930-as évek óta ismert jelenség.⁶ Emellett azonban azt is szükséges kiemelni, hogy az utóbbi évtizedekben (statisztikai értelemben) egy erős tömbösödés is zajlik. Ez azt jelenti, hogy – pont a szórványban lejátszódó kedvezőtlen folyamatok miatt – az erdélyi magyarság egyre nagyobb arányban koncentrálódik a tömbterületeken: Székelyföldön, illetve a Partiumban.

A másik kockázati csoport a *vegyes házasságban* élők és nevelkedők köre. Elmondható, hogy a házasságra lépő magyarok 17–20 százaléka választ más nemzetiségű párt, míg a 2002-es népszámlálás szerint a vegyes házasságban élők aránya 13 százalék volt.

1. ábra. A vegyes házasságra lépők aránya az erdélyi magyarok között 1994 és 2007 között. (Forrás: INS)

5 Vetési László: Szórványstratégia – nemzetstratégia. *Magyar Kisebbség* 2000/2. 172–214.

6 Lásd Földes Károly: *Szórványmisszió. Jajszó a pusztuló szórványokból*. Keresztes Nagy Imre, Nagyenyed, 1934.; Szathmáry Lajos: Gyakorlati hozzászólás a magyar szórványügyhöz. *Magyar Kisebbség* 2000/3. [1937]. Bartha Antal – Decsi Sándor: *Az erdélyi szórványkérdés: 80 mezősegi falu alapján*. Kézirat. 1938. Jakabffy Elemér Alapítvány kéziratkatalógusa: K43.

Román–magyar vonatkozásban elmondhatjuk, hogy a heterogámia trendjei meglepően állandóak. A vegyes házasságok arányának az ábrán látható növekedése nem a magyar–román etnikai heterogámia megugrásával, hanem a házassági piac nemzetközivé válásával áll összefüggésben. Más szóval: a romániai nők növekvő arányban választanak német, olasz, spanyol férjet maguknak, ami egyébként a románok esetében jóval hangsúlyosabb.⁷ A trendek viszonylagos állandósága mellett a regionális különbségeket kell kiemelni, amelyek nagymértékben függenek a magyarok adott régió, településen belüli arányától. Így Kovászna és Hargita megyékben a vegyes házasságra lépő magyarok aránya nem éri el az öt százalékot, míg Temes, Hunyad, Szeben és Krassó-Szörény megyékben a házasságra lépők többsége vegyes házasságot köt.

A magyar etno-kulturális reprodukció szempontjából a vegyes házasság azért problematikus, mert az etnikai szocializáció modelljei kiegyenlítetlenek. Ez azt jelenti, hogy a vegyes házasságban élő magyar szülőknek – román házastársaikhoz/élettársaikhoz viszonyítva – hatványozottan kisebb az esélyük, hogy saját etno-kulturális jellemzőiket, identitásukat gyermekeikre átörökítsék. Ez azzal függ össze, hogy a nemzetállami intézményrendszer többség és kisebbség között egy hatalmi szempontból aszimmetrikus viszonyt rögzít,⁸ ami áthatja a mindennapok etnikumközi viszonyait, és a családi viszonyokba is beférkőzik.

A vegyes házasságon belüli etnikai szocializáció kérdését statisztikailag több szempontból megközelíthetjük. Rákérdezhetünk arra az innen származó gyermekek mekkora hányada sajátítja el a magyar nyelvet, vagy arra, hogy mekkora hányada lesz magyar identitású. A 2002-es népszámlálási adatok ez utóbbira vonatkozóan adnak felvilágosítást. E szerint a vegyes házasságból származó gyermekek durván egyharmadát regisztrálták szülei magyarként és kétharmadát románként, míg a kiegyensúlyozott helyzethez 50–50 százalékos arányra lenne szükség. A vegyes házasságokban keletkező veszteség miatt a magyar nők által szült gyermekek számát mintegy 7 százalékkal múlja alul a magyarként regisztrált gyermekek száma.

7 Horváth István: *The incidence of intermarriages in Transylvania between 1992–2005. Inclinations and patterns of intermarriage.* In Petre Iluț (ed.) *Stări și fenomene ale spațiului domestic în România/ Dimensions of Domestic Space in Romania.* Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2008.

8 A hatalmi aszimmetriával kapcsolatban szükséges rögzíteni, hogy azt semmi esetre sem tekinthetjük „természetes” állapotnak. Semmi „természetes” nincs például abban, hogy a marosvásárhelyi vagy a sepsiszentgyörgyi románok többsége úgy gondolja, hogy neki nem kell megtanulnia magyarul.

1.2. Migráció

Azért, hogy a 20. század utolsó negyedében az erdélyi magyar népesezés az országos trendeknél kedvezőtlenebbül alakult, elsősorban az elvándorlás a felelős. A múlt rendszerben a magyarok a nyolcvanas évek második felétől kezdődően lettek a migráns népességen belül felülreprezentálva, 1987 és 1991 között pedig valóságos elvándorlási és menekülthullám zajlott le. Ennek során – miközben a román többséget nagyfokú imobilitás jellemezte – 85–100 ezer magyar hagyta el Erdélyt. Többségük Magyarországra távozott.⁹

A kilencvenes években az erdélyi magyarok Magyarországra vándorlása folytatódott, aminek következtében a migráns népességen belül továbbra is felül voltak reprezentálva. Az 1992-es és 2002-es népszámlálás között tapasztalható népességfogyás fő oka is az elvándorlás volt: a migrációs veszteség meghaladta a 100 ezer főt.¹⁰ Miközben Magyarország kiemelt célország maradt, a migráció jellege és kontextusa megváltozott. A tanulmányi migráció vagy a külföldi munkavállalás esetében a vándorlás már egy hosszabb és sokszor bizonytalan végkimenetelű folyamatnak mutatkozott. Sokan voltak olyanok, akik egyfajta Erdély és Magyarország közötti életmódra rendezkedtek be.

Az ezredfordulót követően a romániai migrációs kontextus alapjaiban alakult át azzal, hogy az ország nagyon intenzíven kapcsolódott be a nemzetközi migrációs folyamatokba. 2000 után Lengyelország mellett Románia vált a legfontosabb kelet-európai kibocsátó országgá. Becslések szerint a 2002-es népesség mintegy 10 százaléka, 2–2,5 millió román állampolgár tartózkodott életvitelszerűen külföldön.

Közben az erdélyi magyarok Magyarországra történő vándorlása érezhetően lelassult. A migrációs potenciálra vonatkozó vizsgálatok szerint a célországok a magyarok számára is megváltoztak. Magyarország mellett megjelentek a nyugat-európai célországok, elsősorban Németország és Anglia. Másrészt a szórványban vagy román többségű területeken élők vándorlási útvonalát a velük együtt élő románok migrációs hálózatai sem hagy-

9 Lásd Horváth István: Az erdélyi magyarság vándormozgalmi vesztesége 1987–2001. In Kiss Tamás (szerk.): *Népesezési folyamatok az ezredfordulón Erdélyben*. Kriterion Könyvkiadó–RMDSZ Ügyvezető Elnökség, Kolozsvár, 2004, 61–91.; Horváth István: Változó környezet, állandó trendek? In uő (szerk.): *Erdélyi és Magyarország közötti migrációs folyamatok*. Scientia Kiadó, Kolozsvár, 2005, 9–133.

10 Lásd Gyurgyik László – Kiss Tamás: *Párhuzamok és különbségek. A második világháború utáni erdélyi és szlovákiai magyar népességfejlődés összehasonlító elemzése*. EÖKIK, Budapest, 2010, 122–129.

ták érintetlenül. Azt is érdemes kiemelni, hogy a Magyarországra, illetve Nyugat-Európába irányuló migránsok társadalmi profilja nagymértékben eltérő. Magyarország inkább az alacsony tőkevolumennel és rossz munkaerőpiaci pozícióval rendelkező, iskolázatlan, falusi, Székelyföldön, illetve a határ mentén élő magyarok számára vonzó, akik között a magyarul beszélő romák is felülreprezentáltak. Nyugat-Európát ezzel szemben inkább az iskolázottabb, nagyobb tőkevolumennel és jobb munkaerőpiaci pozícióval rendelkező, nagyvárosi, interetnikus közegben élő rétegek választják.¹¹

Bár nincsenek egzakt adataink, valószínűsíthetjük, hogy 2000 utáni migránsok között a magyarok alulreprezentáltak voltak. Ehhez leginkább az járul hozzá, hogy a magyarországi vendégmunka visszaszorulását követően a Székelyföld, illetve a határ menti (partiumi) magyar tömb nem kapcsolódott be a Nyugat-Európába irányuló migrációs mozgásokba olyan intenzíven, mint egyes román lakta vidékek.

1.3. Halandóság

Az 1989 utáni periódusban a halálozás szempontjából két csoportra oszthatjuk a kelet-európai országokat. Az egyik csoportba tartozó országokban (Csehország, Lengyelország, Magyarország és Szlovákia) a rendszer-váltást követően a születéskor várható élettartam növekedett. Más országokban (elsősorban a poszt-szovjet térségben, köztük Ukrajnában) erőteljes romlás volt tapasztalható. Románia két csoport között helyezhető el. Itt ugyanis a kilencvenes évekig csökkenés, azóta viszont jelentős növekedés tapasztalható.

A születéskor várható élettartam nemzetiség szerinti különbségei Erdélyben mára viszonylag jól dokumentáltak.¹² Elmondható, hogy a kisebb különbségek ellenére a magyarok életésélyei jószerével megegyeznek az országos átlaggal. Jelentős viszont a különbség a nyers halálozási arányszám (az ezer főre jutó halálesetek) tekintetében, aminek a magyarok az országos átlaghoz viszonyítva jóval kedvezőtlenebb korstruktúrája az oka. E tekintetben a magyarok országos átlaghoz viszonyított kedvezőtlen helyzete mellett a nagyfokú regionális különbségeket érdemes kiemelnünk. Megállapítható,

11 Gödri Irén – Kiss Tamás: Migrációs tervek, hajlandóság és attitűdök az erdélyi magyarok körében. In Spéder Zsolt (szerk.): *Párhuzamok. Anyaországi és erdélyi magyarok a századfordulón*. KSH – Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest, 2009, 183–219. /Kutatási jelentések 86./

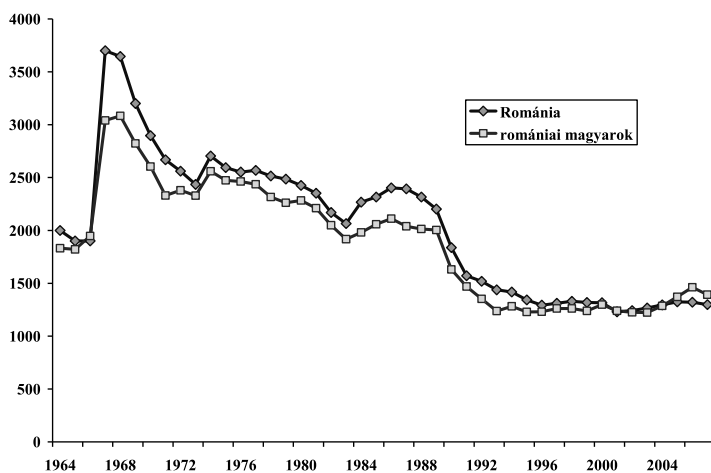
12 Csata-Kiss: i. m.; Gyurgyik– Kiss: i. m.

hogy a szórványterületeken a magyar népesség sokkal inkább el van öregedve, mint a Székelyföldön vagy Partiumban.

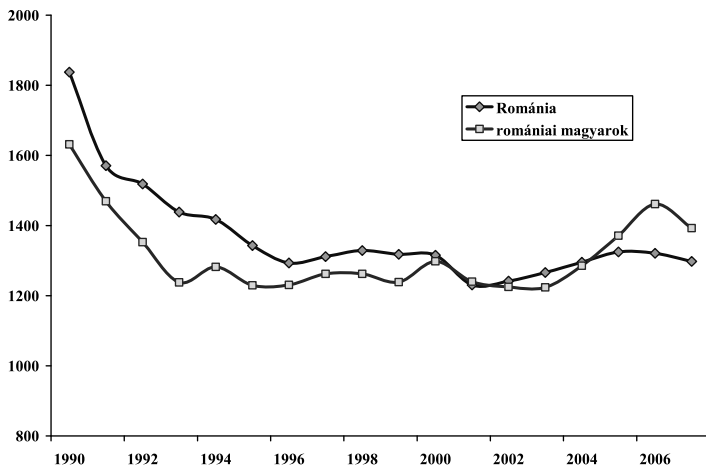
1.4. Gyermekvállalás

A múlt rendszer pronatalista periódusában, illetve a kilencvenes évek első felében a magyar nők termékenysége viszonylag jelentős mértékben az országos átlag alatt maradt. Az ezredforduló környékén azonban – párhuzamosan azzal, hogy az országos termékenység is mélypontra jutott – egyfajta kiegyenlítődés ment végbe. Mi több, 2002 után a magyar nők termékenysége olyan mértékben haladta meg az országos átlagot, hogy az a korábban tárgyalt 7 százalékos asszimilációs veszteséget is ellensúlyozta.

Azt, hogy (ezer lakosra vetítve) hány magyar gyermek születik, a termékenységen kívül a korösszetétel is befolyásolja. A magyar népesség korstruktúrája pedig – a korábbi migrációs hullámok, illetve az alacsonyabb termékenység miatt – kedvezőtlenebb az országos átlagnál. Így a magasabb termékenység nem jelent feltétlenül az országos átlagnál magasabb nyers születési arányszámot. Ugyanakkor országos viszonylatban azt is figyelembe kell venni, hogy a termékeny korú nők mintegy 12–15 százaléka életvitelszerűen külföldön tartózkodik, ami miatt a romániai korstruktúra is kedvezőtlenebb annál, ami a statisztikai évkönyvekben megjelenik.

2. ábra. A termékenység (TFR) alakulása 1964 és 2007 között.
(Forrás: INS, saját számítás)

3. ábra. A termékenység (TFR) alakulása 1990 és 2007 között.
(Forrás: INS, saját számítás)

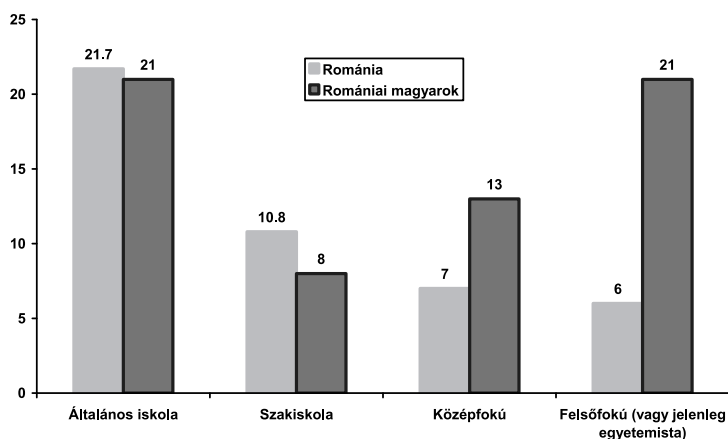
A különböző adatok arra mutatnak, hogy a magyarok magasabb termékenysége az értelmiségi, illetve a viszonylag jó társadalmi helyzetben lévő rétegek nagyobb gyermekvállalási hajlandóságának köszönhető. A tervezett gyermekszám viszonylatában ezt mutatja a Nemzeti Kisebbségkutató Intézet egy 2008 szeptemberében ifjúsági (18–35 éves) mintán végzett felmérése, amivel párhuzamosan az Országos Ifjúsági Hatóság romániai mintán készített vizsgálatot.

Az eredmények szerint a tervezett gyermekszám mind a román(iai) mind a magyar fiatalok esetében erősen függ az iskolai végzettségtől. A románok esetében az összefüggés lineáris, vagyis minél magasabb valakinek az iskolai végzettsége, annál valószínűbb, hogy legfeljebb egy gyermeket (31 százalék), és annál valószínűtlenebb, hogy hármat vagy annál többet (8 százalék) akar. Vagyis az egyetemet végzett románok között az egy gyermekes családmodell nem pusztán a ténylegesen megvalósított gyermekszám esetében domináns,¹³ hanem már a tervek, elképzelések szintjén is erőteljesen megjelenik.

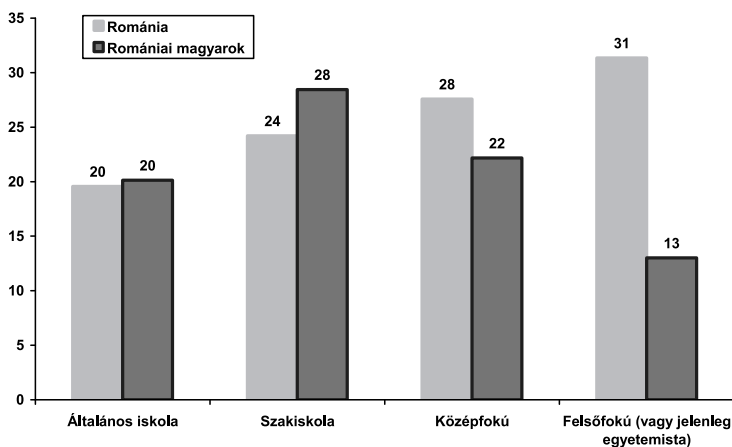
A magyar fiatalok esetében az eredmények egy ettől eltérő mintázatra utalnak. A három vagy több gyermeket tervezők aránya az alacsonyan képzettek, illetve a felsőfokú végzettséggel rendelkezők körében a legmagasabb (21–21 százalék), míg a legfeljebb egy gyermeket tervezőké egyértelműen

13 Lásd Mureșan, Cornelia - Hărăguș, Paul - Hărăguș, Michaela - Schröder, Cristian: Romania: Childbearing metamorphosis within a changing context. *Demographic Research* Vol. 19, 2008, 855–906.

az egyetemet végzetteknél a legalacsonyabb (13 százalék). Vagyis a gyermekvállalási kedv végzettség szerinti megoszlása egy U-görbét ír le, az alacsony és a legmagasabb végzettséggel rendelkezőknél veszi fel a maximális értéket. Ez arra utal, hogy – szemben a románokkal, ahol a magas végzettség/státusz egyértelműen alacsony tervezett gyermekszámmal társul – a magyarok esetében létezik egy olyan értelmiségi/középosztálybeli szubkultúra, ahol (legalábbis a tervek szintjén) megjelenik a nagyobb gyermekszám.

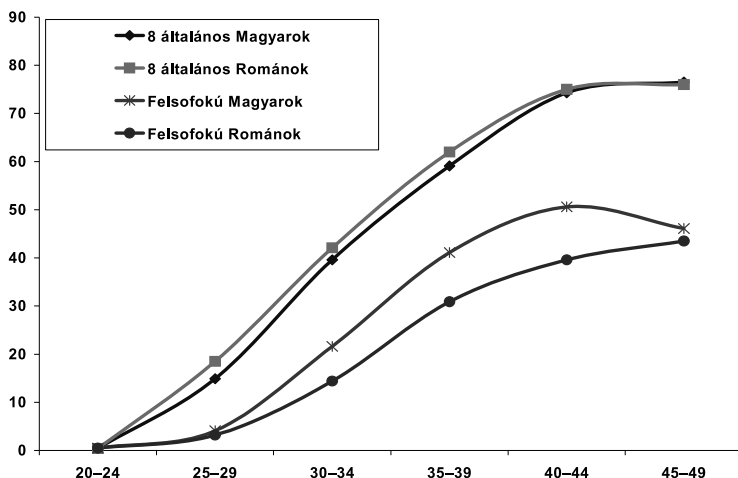

4. ábra. A három vagy több gyermeket tervezők aránya iskolai végzettség szerint. 18–35 évesek, 2008. (Forrás: Erdélyi fiatalok 2008; Barometrul Tineretului 2008)

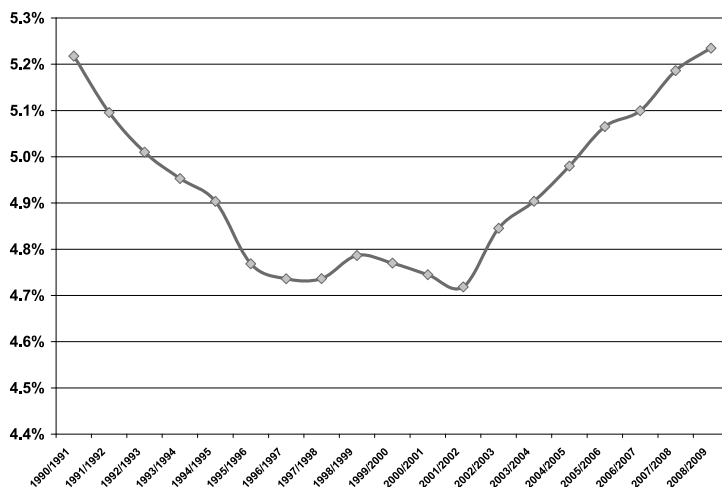
5. ábra. A legfeljebb egy gyermeket tervezők aránya iskolai végzettség szerint. 18–35 évesek, 2008 (Forrás: Erdélyi fiatalok 2008; Barometrul Tineretului 2008)

A felsőfokú végzettséggel rendelkezők (a románokhoz viszonyítva) magasabb gyermekvállalási hajlandósága nem teljesen új keletű jelenség, és nem csupán a tervek, hanem a tényleges gyermekszám tekintetében is megjelenik. Az alábbi ábra a 2002-es népszámlálási eredmények alapján a legalább két gyermekkel rendelkező nők arányát mutatja (az áttekinthetőség kedvéért) az általános és felsőfokú végzettséggel rendelkező erdélyi magyar, illetve román nők körében korcsoportonként. Látható, hogy míg az általános iskolát végzettek között nem jelentős az eltérés, addig az egyetemi diplomával rendelkezők között a magyarok esetében nagyobb arányt képviselnek azok, akiknek legalább két gyermekük van.

6. ábra. A legalább két gyermekkel rendelkezők aránya a magyar és a román nemzetiségű általános és felsőfokú végzettségű nők között Erdélyben, 2002 (%). (Forrás: IPUMSI - 2002-es romániai népszámlálás)

Végül az elemi és általános iskolákban magyarul tanuló gyermekekre vonatkozó statisztikák a 2002-es népszámlálás (2001/2002-es tanév) óta tényleges aránynövekedésre utalnak. Az 1990/1991 és 1996/1997-es tanévek között a magyarul tanuló gyermekek aránya egyértelműen csökkent, 1996/1997 és 2001/2002 között stagnálás figyelhető meg, majd a minket érintő periódusban megindult a növekedés.

7. ábra. A magyar nyelven tanuló gyermekek aránya az elemi és általános iskolások között. (Forrás: INS)

Ez a növekedés természetesen sokféle tényezőnek tudható be, és a magyar oktatási rendszerre vonatkozó kutatások jelenlegi állapotában sajnos nem is tudunk az egyes faktorok között különbséget tenni. Valószínűsíthető azonban, hogy a növekedés nem a magyar nyelven tanulók arányának az emelkedéséből, hanem a kedvezőbb termékenységi és elvándorlási trendekből adódik.

1.5. A magyarok 2011-ben: bizonytalansági tényezők

Mindent egybevetve számításaink szerint¹⁴ a magyarok száma 2002 és 2011 között jelentős mértékben csökkent, és nagy valószínűség szerint 1,3 millió alá esett. Ugyanakkor figyelembe véve a többségi románság alacsonyabb termékenységét és leginkább a magyarokénál nagyobb arányú elvándorlását, a 2011-es népszámlálás azt mutathatja ki, hogy a magyarok aránya a 2002-es sinthez viszonyítva nem csökkent.

2. táblázat. A magyarok száma és aránya Erdélyben 1992-ben, 2002-ben és 2011-ben

	Teljes népesség	Magyarok	%
1992	7,7 millió	1,6 millió	20,8
2002	7,2 millió	1,42 millió	19,6
2011	6,45–6,65 millió	1,265–1,3 millió	19,6

14 Lásd Csata-Kiss: i. m.

A feltételek (bizonytalansági tényezők) közül kettőt szükséges megemlíteni. Az első a huzamosan külföldön tartózkodók regisztrációjára vonatkozik. Korábban a különböző szociológiai elemzések,¹⁵ illetve népesség-előre-számítások¹⁶ a migráns népességről, mint ideiglenes kintlévőségről beszéltek. Kérdés, hogy a Statisztikai Hivatal milyen mértékben fogja ténylegesen érvényesíteni azt az elvet, hogy az életvitelszerűen külföldön tartózkodókat nem regisztrálják és nem számolják bele az ország népességébe, illetve, hogy a román adminisztráció milyen mértékben hajlandó ténylegesen szembenézni a migráció okozta népességveszteséggel. Ha a migránsokat nagy arányban regisztrálják és számítják be az ország népességébe, az a magyarok arányát csökkenti.

A másik kérdés, ami a magyar népesség számát (illetve arányát) érinti, a magyar identitású cigányok esetleges identifikációs váltása. Különböző vizsgálatok arra utalnak, hogy az országban mintegy 130–140 ezer magyarul (is) beszélő cigány él, akik közül mintegy 90 ezer vallotta magát a 2002-es népszámlálás során magyarnak.¹⁷ Alapvető kérdés, hogy a 2011-es népszámlálás alkalmával a magyar identitású romák milyen etnikumúnak vallják magukat.

2. Népszámlálás, etnikai kategorizáció, közpolitika

A népszámlálás kapcsán több olyan kérdés felvetődött, ahol az erdélyi magyar közösségen belüli politikai opciók és szakmai álláspontok megoszlottak. A vitaindítóban a demográfiai trendek mellett ezeket a problémákat tárgyalom. A felsorolt kérdések vonatkozásában azért tartanám szükségesnek és hasznosnak a vitát, mert ezek a problémák a népszámlálást követően is befolyásolják azt, hogy miként tekintünk az erdélyi magyar közösségre.

Mielőtt az egyes konkrét kérdéseket érinteném röviden (és remélhetőleg érthetően), megpróbálom összefoglalni azt, amit az etnikai kategorizációval

15 Sandu, Dumitru: Migrația transnațională a românilor din perspectiva unui recensământ comunitar. [A románok transznacionális migrációja egy közösségi népszámlálás tükrében]. *Sociologia Românească* 2000. 3/4, 5–52.

16 Ghețău, Vasile: *Declinul demografic și viitorul populației României*. Editura Alpha MDN, Buzău, 2007.

17 Kapitány Balázs – Kiss Tamás: Magyar nyelvű roma közösségek Magyarországon és Erdélyben. In Spéder Zsolt (szerk.) *Párhuzamok. Az anyaországi és erdélyi magyarok a századfordulón*. KSH-Népességkutató Intézet, Budapest, 2009, 297–309.; Csata István – Kiss Tamás: *A Hargita megyei magyar, román és roma népesség regionális előreszámítása*. Kézirat, 2010.

kapcsolatos szakirodalom a statisztikai jellegű mérések jelentőségéről mond.

A statisztikákra alapozott tudás és társadalomkép a modern korban a tudományos megismerés és a társadalom irányításának megkerülhetetlen eszközévé vált.¹⁸ A tárgyalt kérdések szempontjából kiemelt jelentősége van annak, hogy a statisztikák nem pusztán a tudományos megismerést szolgálják, hanem a társadalmi valóság alakításában is szerepük van. A szakirodalom két lényeges dolgot emel ki:

(1) Nem esetleges (nem pusztán tudományos kérdés) az, hogy milyen jelenségeket és milyen statisztikai mutatókon keresztül mérünk. A statisztikai eszközeink (és ez a népszámlálásra különösen igaz) mindig egy (többé vagy kevésbé látványos) politikai harc nyomán lesznek olyanok, amilyenek. Ennek a harcnak a tétje a társadalmi valóság reprezentációja és alakítása.¹⁹ Az elemzések – teljes joggal – elsősorban a nemzetállam szerepét emelték ki. Miután az utóbbi 150–200 évben a nemzetállamnak voltak meg a forrásai és az autoritása, hogy népszámlálásokat szervezzen, illetve a statisztikai intézményrendszert felépítse, a statisztikákon keresztül kibontakozó valóságképet is elsősorban a nemzetállam törekvései határozták meg. A szakirodalom azonban arra is rámutat, hogy – miután a statisztikák manapság a társadalomról való tudástermelés és a politikai harc megkerülhetetlen eszközei – gyakran a kisebbségi elit/ csoportok is a statisztikákra támaszkodva fogalmazzák meg elképzeléseiket, követeléseiket. Egyrészt a statisztikákon keresztül az alávetett csoportok is kifejezhetik másságukat, és felhasználhatják azokat az erőforrásokért folytatott versenyben.²⁰ Bizonyos értelemben azonban ennél többről van szó. A különböző statisztikai modelleken keresztül alternatív tudásrendszerek, igazságok harcolhatnak egymással, egy olyan világban, ahol a nemzetállam elveszítette a statisztikai tudástermelés feletti monopóliumot. Urla azt írja le például, hogy a baszk nacionalisták számára a nyolcvanas években a népszámlálások és nyelvhasznála-

18 Starr, Paul: A History of Official Statistics. In Alonso, William – Starr, Paul: *The Politics of Numbers*. Russell Sage, New York, 1987, 7–57.

19 Urla, Jaqueline: Cultural Politics in an Age of Statistics: Numbers, Nations, and the Making of Basque Identity. *American Ethnologist*, Vol. 20, No. 4 (Nov., 1993), 818–843., 818.

20 Petersen, William: Politics and the Measurement of Ethnicity. In Alonso, William – Starr, Paul: *The Politics of Numbers*. Russell Sage, New York, 1987, 187–235.; Thernstrom, Abigail: Statistics and the Politics of Minority Representation: The Evolution of the Voting Rights Act Since 1965. In Alonso, William – Starr, Paul: *The Politics of Numbers*. Russell Sage, New York, 1987, 303–329.

ti survey-k jelentették a fő eszközt arra, hogy a baszk nyelvi közösséget újraértelmezzék.

(2) A statisztikai tudástermelés – vagyis, hogy milyen kritériumok és változók segítségével határozzuk meg a különböző csoportokat – alakítja a társadalmi identitásokat. Kérdés, hogy milyen (etnikai, nyelvi, vallási stb.) kategóriák jelennek meg censusokban, és mely kategóriák maradnak ki. Ez befolyásolja ugyanis, hogy mi lesz az, ami (politikai) jelentőséggel felruházott identitás-markerré lép elő, és mi lesz az, ami a háttérben marad. Mindez összefügg azzal, hogy milyen kategóriák mentén jönnek létre szilárd identitások, és milyen tulajdonságok enyésznek el.²¹ A szakirodalomban hangsúlyos, hogy a nemzetépítési folyamat keretén belül értelmezhető népszámlálások sokszor korábban folyékony (egymásba átváltható, kontinuumot képező, szituációfüggő stb.) identitásokat formáltak egymást kölcsönösen kizáró kategóriákká.²² De olyan példákat is ismerünk, amikor egy kisebbségi elitnek sikerült a saját közösségét a statisztikákon keresztül újraértelmeznie. Ez történt az 1980-as években a kanadai franciák esetében. Itt egészen az 1980-as évekig a két „alapító közösség”, a francia és a brit határait, arányuk egymáshoz viszonyított változását az *etnikai eredet* szerinti felosztás alapján határozták meg. Viszonylag új (a nyolcvanas évektől datálható) fejlemény, hogy a francia, illetve az angol nyelvű közösségek kerültek előtérbe.²³ Miután már nem származási, hanem nyelvi kritériumok szerint határozta meg a francia közösség határait, a francia elit a bevándorlók nyelvi szocializációjával kapcsolatos kérdéseket beépíthette a kulturális politika prioritásai közé.

Az erdélyi magyar közösségre vonatkozó statisztikai modelljeinket ebben a keretben tanácsos végiggondolnunk. Egyrészt azt kell figyelembe vennünk, hogy a különböző mérési eljárások potenciálisan milyen politikai és identitásbeli folyamatokat erősíthetnek. Másrészt azt érdemes végiggondolni, hogy a közösség különböző meghatározásai milyen közpolitikákra, problémákra és csoportokra irányítják rá a figyelmünket.

21 Kerzel, David I. – Arel, Dominique (eds): *Census and Identity. The Politics of Race, Ethnicity and Language in National Censuses*. Cambridge University Press, Cambridge, 2002.

22 Anderson, Benedict: *Elképzelt közösségek. Gondolatok a nacionalizmus eredetéről és elterjedéséről*. L'Hartmattan, Budapest, 2006, 138–156.

23 Goldscheider, Calvin: Ethnic categorizations in censuses: comparative observations from Israel, Canada and United States. In Kertzer, David I. – Arel, Dominique (eds): *Census and Identity. The Politics of Race Ethnicity and Language in National Censuses*. Cambridge University Press, Cambridge, 2002, 71–92.; különösen 79–83.

2.1. Az erdélyi magyarság domináns meghatározása: nemzeti(ségi) közösség

Az erdélyi magyar közösséget a különböző demográfiai és szociológiai elemzések – de ezekhez hasonlóan a politikai elit is – a hivatalos statisztikákra támaszkodva az önbevalláson alapuló, nemzeti-kulturális azonosulásként értett *nemzetiség*²⁴ segítségével határozzák meg. A román állam szintén leginkább a nemzetiségi változó mentén jeleníti meg az országon belüli kulturális különbségeket.

Számunkra ma mondhatni magától értetődő ennek a kategóriának a használata. Nemzetközi viszonylatban vagy történeti távlatban azonban ez a magától értetődőség relatívvá válik. Nyugat-Európában általában a különböző *nyelvi közösségek* képezik a vizsgálat és az etnopolitika tárgyát,²⁵ vagy ahogy érintettük, Kanadában is ezek kerültek előtérbe.

A nemzetiségi változó az első világháborút követően kapott kiemelt szerepet. A Monarchia korabeli magyar népszámlálások (a népmozgalmi felvételekhez hasonlóan) *anyanyelv* szerint kategorizáltak. Igaz, az anyanyelvet a kulturális értelemben felfogott nemzeti(ségi) hovatartozás objektív mutatójának tekintették, amit a nemzetiségi azonosulás szubjektív (így esetleges) tartalmával állítottak szembe. Vagyis azt gondolták, hogy az anyanyelv segítségével a nemzeti(ségi) közösségeket pontosabban körülírhatják, mintha direkt módon kérdeznének rá a hovatartozásra.²⁶ Az első világháborút követően az utódállamok szakítottak ezzel a gyakorlattal, és a nemzetiségi hovatartozásra direkt módon kérdeztek rá. Bár Romániában a különböző népszámlálások kitértek az anyanyelvre, az etnikai különbségeket az állam a nemzetiségi és nem az anyanyelvi megoszlásoknak megfelelően jelenítette meg.

24 Hozzá kell tennünk, hogy a társadalomtudományos elemzésekben (illetve 2002 óta a népszámlálási íveken is) az angolszász terminológia hatására a nemzetiség helyett gyakran az etnikum jelenik meg. Ha az etnikumot egyszerűen a korábbi nemzetiség helyett használjuk, jelentős terminológiai zavar keletkezik. A nemzetiség kategória sokkal tisztábban tükrözi azt a kategorizációs hagyományt, amelynek szellemében a magyar közösségeket lehatároljuk.

25 Haug, Werner – Compton, Paul – Courbage, Youssef (eds): *The Demographic Characteristics of National Minorities in Certain European States*. Council of Europe Publishing, 2000.

26 Arel, Dominique: *Language categories: backward or forward looking*. In Kertzer, David I. – Arel, Dominique (eds): *Census and Identity. The Politics of Race Ethnicity and Language in National Censuses*. Cambridge University Press, Cambridge, 2002, 92–121.; 95.

A kategorizációs gyakorlatok feletti vita tétje elsősorban az erdélyi városok etnikai összetétele volt. A magyar népszámlálási gyakorlat megváltoztatása jelentősen csökkentette a magyarok statisztikai arányát. Mint érintettük, a magyar népszámlálások az anyanyelvet regisztrálták, amit a nemzeti-hovatartozás objektív mutatójának tartottak. Az anyanyelvet a magyar statisztika, mint azt a nyelvet határozta meg, amivel a kérdezett „*azonosul, amin a legjobban, legszívesebben beszél*”. Ez a meghatározás az anyanyelv összetett és többértelmű fogalmát a jelenbeli nyelvi kompetenciák és nem a gyermekkori nyelvi szocializáció felől közelítette meg.²⁷ A definíció megfelelt a kiegyezést követően domináns helyzetbe került magyar liberálisok nemzetkonceptiójának, akik az etnikai eredetnek nem tulajdonítottak túl nagy jelentőséget, viszont a nem magyar eredetű népesség körében a magyar nyelvhasználat és kultúra terjedését kívánták elérni. A román statisztikusok viszont helytelenítették az anyanyelvi kategorizációt. Nekik az volt a véleményük, hogy a magyar népszámlálási adatok a magyarnyelvűség térnyerését tükrözték, és elfedték a kérdezettek „valódi” nemzetiségét (etnikai eredetét), ami a magyarokat a valóságot nem tükröző statisztikai előnyhöz juttatta.²⁸

A román népszámlálások 1918 előtt nem regisztrálták az etnikai hovatartozást, csupán az állampolgárságot, míg az 1920-as Erdélyre kiterjedő népesség-összeírás során az etnikai eredet (*origine etnică*) értelemben vett nemzetiség jelentette a kategorizáció alapját. Az 1930-as népszámlálás ezzel szemben egyrészt a nemzetiség meghatározásában már nem használta az etnikai eredetet, hanem a *neam* (nép, nemzetség) kifejezésre támaszkodott, másrészt rákérdezett az anyanyelvre is.²⁹ Ezzel együtt a román népszámlálási gyakorlat a magyarhoz képest mégis az etnikai eredet és a gyermekkori szocializáció fele toltta el az etnikai kategorizáció gyakorlatát. Ennek eszköze nemcsak az volt, hogy az etnikai arányok megjelenítésében a nemzetiségi megoszlás kapta a fő szerepet, hanem az is, hogy az anyanyelv meghatározása is megváltozott. Azt az 1930-as népszámlálás, mint „*a gyermekkorban a családban általában beszélt nyelvet*” határozta meg.

27 Igaz e tekintetben az Osztrák–Magyar Monarchia másik felében még messzebb mentek, ott ugyanis nem is az anyanyelvre, hanem a leggyakrabban használt nyelvre kérdeztek rá, ami még inkább a jelenbeli tényleges nyelvhasználatról teszi függővé a csoporthatárok megvonását. (lásd erről Arel: i.m.)

28 Manuilă, Sabin: *Studiu etnografic asupra populației României*. Editura Institutului Central de Statistică, București, 1940

29 Varga E. Árpád: *Fejezetek Erdély népesedéstörténetéből*. Püski, Budapest, 1998.

3. táblázat. A teljes és a városi népesség megoszlása anyanyelv (1910, 1930) és nemzetiség (1930) szerint Erdélyben

		Összesen	Román	Magyar	Német	Zsidó	Egyéb
Teljes népesség	1910	5 228 180	53,8	31,6	10,8	–	3,8
	1930a	5 520 086	58,2	26,7	9,8	2,0	3,3
	1930n		57,8	24,4	9,8	3,2	4,8
Városi népesség	1910	682 561	17,7	64,6	15,3	–	2,4
	1930a	963 418	34,4	44,8	13,5	5,0	2,3
	1930n		34,9	37,9	13,2	10,4	3,6

Miután az erdélyi városokban a magyar nyelvi közösség nem csak a magyar etnikai eredetűekre terjedt ki, a változás értelemszerűen az ő számukat csökkentette.

A román etnikai statisztikában a két világháború közötti kategorizációs gyakorlatok szilárdultak meg, azokon gyakorlatilag azóta sem változtattak.³⁰ Így a magyar közösséget is dominánsan a nemzetiségi választóvonalak mentén határozzák meg.³¹ 1989 után a kisebbségi magyar elit is átvette ezt a meghatározást, és az erdélyi magyar nemzeti(ségi) és nem a magyar nyelvi közösség képviselőjeként fogalmazta meg magát.

A nemzetiségi kategorizáció kelet-európai hagyományából adódik az is, hogy a csoport-tagságokat egymást kölcsönösen kizáróként fogjuk fel. A kelet-európai népszámlálási gyakorlatok nem engedik meg, hogy valaki egyszerre magyar és román (vagy szerb és horvát) legyen. Ez alól az egyetlen kivételt a 2001-es magyarországi népszámlálás jelentette, amely szakított ezzel a gyakorlattal. Itt a nemzetiségi hovatartozás esetében három kategóriát lehetett megjelölni, majd ezt követően a kérdőív arra is rákérdezett, hogy „*mely nemzetiség kulturális értékeihez, hagyományaihoz kötődik?*”

2.2. Kettős kötődések, hibrid identitások

A *kettős kötődések, hibrid identitások* kérdése számomra először 2008-ban vetődött fel, amikor a Nemzeti Kisebbségkutató Intézetnek lehetősége volt arra, hogy a román népszámlálási gyakorlattal kapcsolatos javaslatot fogalmazzon meg. Az ekkor megfogalmazott javaslat, amely a többes nem-

30 2002-ben – mint azt a 24. lábjegyzetben már érintettük – a nemzetiség (*naționalitate*) kifejezést etnikumra (*etnie*) cserélték.

31 Hozzá kell tennünk, hogy a két világháború közötti állapot, amikor az erdélyi városok magyar nyelvűsége a magyar etnikum határain túl terjedt, mára nem jellemző.

zetiségi kötődések regisztrációjára vonatkozott, nem valósult meg, de bekeült egy „bürokratikus folyamatba”. A javaslat belső vitáján résztvevő kutatók számára a fő kérdés az volt, hogy miként lehetne „lazítani” a népszámlálás kizárólagos etnikai/nemzetiségi kategóriákra építő gyakorlatán. Az érvek a köré csoportosultak, hogy a népszámlálási kérdőív lehetőleg „ne kényszerítse választásra az embereket”.

Magam ebben a vitában egy konzervatív/megőrző álláspontot képviseltem, két ok miatt. Egyrészt a korábbi kutatásaim alapján úgy gondoltam, hogy a nemzetiségi kötődés kettős regisztrációja a két legfontosabb relációban a magyar–román, illetve a roma–nem roma viszonylatban nem visz közelebb a társadalmi valóság adekvátabb megértéséhez. Ez a lehetőség a nagymértékben integrálódott (a többséghez asszimilálódott) kisebbségek esetében jelentene egyfajta megoldást, így például a romániai örmény, olasz vagy görög kisebbségi eliteket (vagy ha úgy tetszik, kisebbségi vállalkozókat) juttatná kedvezőbb pozícióba. Másrészt úgy gondoltam, hogy a többes kötődés/hibriditás statisztikai elismerése az erdélyi közösségen belül kedvetlen identitásbeli folyamatokhoz vezetne: felerősítené az asszimilációs tendenciákat.

Román–magyar viszony

Ha a társadalmi valóság felől közelítünk, román–magyar relációban azért nem tartom a kettős kötődések regisztrációját célravezetőnek, mert szerintem nem (csupán) a népszámlálási gyakorlat készíti az etnikailag vegyes származásúakat az egymást kizáró nemzetiségi kategóriák közötti választásra, hanem egy ennél sokkal összetettebb diskurzív és intézményes struktúra.

A tanulmány első felében érintettük, hogy a magyar etno-kulturális reprodukció szempontjából két kiemelt kockázati csoport van, az interetnikus szórvány, illetve a vegyes házasság. Ha ebből indulunk ki, azt mondhatjuk, hogy a román–magyar etnikai keveredési folyamatok az erdélyi magyar népesség méretéhez viszonyítva igen nagy felületen zajlanak/vannak jelen. A 2002-es népszámlálás szerint a magyarok közel 9 százaléka olyan településen él, ahol az arányuk nem éri el a 10 százalékot, és további 36 százalékuk olyan településen, ahol nem éri el az 50-et. Ezt keresztbe metszi, hogy a házasságra lépő magyar fiatalok 17–20 százaléka nem magyar párt választ magának. Amennyiben ez így van, feltételezhetnénk, hogy a kettős kötődések, illetve hibrid identitások hangsúlyosan jelen vannak a magyar közösségen belül.

A valóságban azonban a jelentős etnikai keveredés ellenére félrevezető a hibrid identitások hangsúlyozása. Brubaker és szerzőtársai a román–ma-

gyar vegyes párkapcsolatokat etnikailag jelölt, egymást (általában) kizáró alternatívák közötti választások sorozataként írják le.³² Ezen választások közül egyesek a párkapcsolat biográfiája szempontjából határpontként jelennek meg: milyen templomban esküdnek,³³ milyen nevet adnak a gyermeknek, milyen vallásúnak keresztelik, milyen nyelven iskoláztatják őket? Ezek a döntések olyan értelemben határpontok, hogy bizonyos lehetőségeket megnyitnak, másokat pedig bezárnak, ily módon pedig az etnikai szocializációhoz kapcsolódó további alkufolyamatokat döntő módon befolyásolják. A döntések diskurzív és társadalmi környezete szempontjából lényeges, hogy Erdélyben mind a román, mind a magyar etnicitásnak egyértelmű *markerei* vannak, mindkettő köré jól kikristályosodott (egymással szembenálló) nemzeti ideológia és intézményrendszer épült. Ezzel szemben a köztes identitások esetében hiányoznak a világos jelentéshordozók. Nincsenek olyan diskurzusok és intézmények, amelyekbe azok beágyazódhatnának. Ilyen körülmények között az etnikailag vegyes párok tagjai folyamatosan választásra kényszerülnek. Ez odavezet, hogy, bár egyszerűsítő az állítás, miszerint a vegyes családokon belüli szocializáció végeredménye az egyik vagy a másik etnikum melletti döntés, a kijelentés mégsem áll távol a valóságtól. Vagy legalábbis valóság-közelibb, mint azok a kijelentések, amelyek (abból kiindulva, hogy Erdélyben jelentős az etnikai szempontból vegyes származásúak száma és aránya) egy „hibrid” népesség és identitás kialakulását, a kettős kötődések felértékelődését vizionálják. Véleményem szerint ezek a kijelentések éppen olyan ideologikusak, mint amennyire esszencialisták. Esszencialisták abban az értelemben, hogy a vegyes származás tényéből automatikusan a köztes identitások jelenlétére következtetnek, miközben Erdélyben dominánsak azok a társadalmi mechanizmusok, amelyek a vegyes származásúakat az egyik vagy a másik etnikai kategória melletti döntésre készítetik. A kizárólagosságra törekvő nemzeti diskurzusok és intézmények ugyan nem generáltak egymással nem vagy alig érintkező csoportokat (hisz, mint láttuk, a vegyes házasságok aránya is jelentős), de odavezettek, hogy a vegyes családok tagjainak általában választaniuk kellett az egyik vagy másik csoporthoz való tartozás között. A népszámlálási gyakorlat így egy jóval kiterjedtebb társadalmi mechanizmus részeként értelmezhető. A census maga is egy olyan alkalom, amikor a vegyes származású egyének

32 Brubaker, Rogers – Feischmidt Margit – Fox, Jon E. – Grancea, Liana: *Nationalist Politics and Everyday Ethnicity in a Transylvanian Town*. Princeton University Press, Princeton and Oxford, 2006, 311–314.

33 Az ortodox és a görög katolikus egyháznak egyértelműek a román, míg a református, római katolikus és unitárius egyháznak pedig a magyar a nemzeti, illetve nemzetiesítő jegyeik.

(vagy szüleik) választásra kényszerülnek az egymást kizáró román és magyar identitás között. Ez a helyzet azonban a társadalmi valóságot tükrözi.

Egy olyan mozgalmat, amely a vegyesség társadalmi elismertetését tűzi ki célul, elviekben természetesen legitimnek tartanék. Azt azonban, hogy ezt a mozgalmat (akár a kettős regisztráció bevezetésén keresztül) a magyar elit kezdeményezze és segítse, elhibázottnak tartom. Az etnikai keveredési folyamatok a magyar kisebbségi társadalmat relative nagy felületen érintik, míg a többségi románt (méréteinél fogva) jóval kevésbé. Így a „hibridizáció” nyilvánosságban való megjelenése elsősorban a kisebbségi diskurzusokat és társadalmat alakíthatná át.

Azt, hogy köztes identításoknak Erdélyben nincsenek intézményei, nincs ideológiája és diskurzív helye, a magyar közösség integrációs stratégiáinak kettősségén keresztül is megközelíthetjük. Ezt a kettősséget többek között Salat Levente érintette,³⁴ amikor megkülönböztette a kollektív és az egyéni integrációs stratégiákat. A magyar elit 1918 óta különböző *pluralista integrációs stratégiákat*³⁵ fogalmaz meg, amelyek lényege az identitás-megőrzés mellett a kisebbségi társadalomnak, mint önálló entitásnak fenntartása, illetve elismertetése. A kisebbségi nyilvánosságot (és ebbe a helyi kisközösségek nyilvánosságai is beletartoznak) az elit által forgalmazott pluralista stratégiák dominálják, a többség fele elmozduló egyének tapasztalatai, narratívái pedig egyszerűen nem jelennek meg. Ennek köszönhető, hogy a köztes identítások, illetve a hibriditás narratívái mind a helyi társadalmon, mind az egyéni biográfiákon belül marginálissá válnak. Véleményem szerint azok a törekvések, amelyek a hibriditás narratíváinak a kisebbségi nyilvánosságban való megjelenését támogatják, az erdélyi magyar kisebbségi diskurzus és nyilvánosság egész szerkezetét veszélyeztetik. Egy ilyen lépés nem pusztán a hibriditás tapasztalatainak az elismerését vonná maga után, hanem az egész kisebbségi társadalom hibridizálódásával fenyeget. Ez pedig a román–magyar társadalmi távolságok csökkenéséhez vezethet, ami közép vagy hosszú távon nem hibridizációt, hanem az asszimiláció felgyorsulását eredményezné.

Roma-nem roma viszony

A romákkal kapcsolatban a kettős kötődések regisztrációja elleni érveim egészen más természetűek. Egyszerűen úgy gondolom, hogy ez esetben

34 Salat Levente: Javaslat a romániai magyar kisebbségi társadalom intézményes keretének a megreformálására. *Magyar Kisebbség*, 2002. 1. sz., 218–226..

35 A kisebbségi stratégiákról lásd Marger, Martin: *Race and Ethnic Relation. American and Global Perspectives. (Eighth Edition)*. Wadsworth, 2006.

a javaslat – félreismerve a roma etnicitás (a „cigányság”) társadalmi konstrukciójának a lényegét – egyszerűen elmegy a probléma mellett.

A cigányság számával kapcsolatban a census-adatok valóban megbízhatatlanok, azonban ezen – véleményem szerint – a kettős kötődések regisztrálása sem segítene. A kelet-európai – és így az erdélyi – roma/cigány etnicitás társadalmi konstrukciójában ugyanis nem annyira a cigány nemzeti(ségi) kategóriával való személyes azonosulásnak, hanem a mások által cigányként való beazonosításnak van döntő szerepe. Sok roma számára a *cigányság* nem büszkén vállalt nemzeti identitás, hanem társadalmi stigma. Annak ellenére azonban, hogy a romák ettől a stigmától adott esetben szabadulni szeretnének, a mindennapokban maguk is kénytelenek számot vetni azzal, hogy környezetük cigányként kezeli őket. Ebből kiindulva azt kell fontos társadalmi ténynek tekintetnünk, hogy kik és hányan vannak azok, akiket a környezetük cigánynak tart. A kutatási gyakorlat két fontos eljárást ismer, amelynek segítségével a mások által cigánynak tartottak számát, jellemzőit megbecsülhetjük. Az első a kérdezőbiztosok, a második a szakértők által végzett kategorizáció.

Kérdés természetesen, hogy a kérdezők milyen ismervek alapján minősítenek valakit cigánynak. Ladányi és Szelényi³⁶ erre vonatkozó kutatásából az derül ki, hogy e tekintetben legfontosabb szerepük a *rasszjegyeknek* (bőrszín) van. A Romániában kérdező biztosok 52 százaléka azt nyilatkozta, hogy a besorolás kapcsán ez a szempontot „nagyon fontos”, további 32 százaléka pedig, hogy „fontos” volt a számára. Magyarországon ugyanezek az arányok 61 és 29 százalék voltak. Ezek az adatok arra utalnak, hogy elsősorban az eltérő rasszjegyek a felelősek azért, hogy a romák származásukat nem tudják „eltagadni”, ha akarják sem. A második hasonlóan fontos szempont: az életmód. A bőrszín mellett a kérdezők elsősorban arról ismerik fel a romákat, hogy azok „cigány módjára élnek”. Ennek a szempontot a romániai kérdezők 47 százalékos arányban mondták nagyon fontosnak és 33 százalékos arányban fontosnak. Magyarországon ezek az arányok 41 és 27 százalék. Összehasonlításképpen a romániai kérdezők 47 százaléka egyáltalán nem tulajdonított jelentőséget annak, hogy az illető minek tartotta magát.

Ilyen körülmények között azok a próbálkozások, amelyek a nemzetiségi önbevallás finomításán keresztül kísérik meg a roma népesség számának és szerkezetének adekvátabb meghatározását, véleményem szerint félreértik a problémát.

36 Ladányi, János – Szelényi Iván: *Patterns of Exclusion: Constructing Ethnicity and Making of an Underclass in Transitional Societies of Europe*. Columbia University Press, New York, 2006, 140.

2.3. Magyar nyelvi közösség

Azzal együtt, hogy az előbbieken a többes nemzetiségi kötődés regisztrációja ellen érveltem, egyértelmű számomra, hogy a magyar közösség domináns nemzeti(ségi) meghatározása nem problémamentes. A magyar közösség egy befogadóbb meghatározására véleményem szerint is szükség lenne (mind a részben magyar származásúak, mind a romák vonatkozásában), azonban ezt anélkül kellene kialakítani, hogy az a kisebbségi diskurzusok és nyilvánosság jelenlegi szerkezetét felborítsa, és a társadalmi valószínűségnek is megfeleljen.

Egy lehetséges alternatívát jelenthet, ha a magyar nemzeti(ségi) kategóriával való szubjektív azonosulás helyett/mellett a magyar nyelvi-kulturális kompetenciák meglétére helyezünk nagyobb hangsúlyt. Ez a magyar etnicitás hétköznapi jelentésével is összeegyeztethető. A magyar etnicitásnak Erdélyben (illetve az etnicitásnak általában) ugyanis kettős természete van. A csoporttal/kategóriával való szubjektív azonosulás mellett lényeges szerepet játszanak benne a nyelvi-kulturális készségek és gyakorlatok.³⁷ Így lehetséges és jogos egy olyan megközelítés, amely a csoporthatárok kijelölésében ezeknek az elsőbbségét hangsúlyozza.

Egy ilyen megközelítés a vegyes házasságon belüli szocializáció vizsgálatában és megítélésben is előrelépést jelenthetne. Ezt az előbbieken az egymást kizáró nemzetiségi kategóriákkal való szubjektív azonosulás felől közelítettük. Így statisztikai szempontból az a kérdés, hogy a vegyes családban felnőtt személyek mekkora hányada azonosul a magyar kategóriával. Az asszimilációt ebben a modellben úgy értelmeztük, hogy az azonosulások nagyobb hányada mutat a román kategória fele. A nyelvi-kulturális készségek felől közelítve a kérdés, hogy a vegyes házasságban születettek mekkora hányada tanul meg magyarul. A kisebbség és a többség közötti aszimmetria természetesen itt is megragadható, ami abban nyilvánul meg, hogy sokan a többségi nyelvvvel, illetve kultúrával familiáris viszonyba kerülnek, míg a magyar nyelvi-kulturális készségeik kismértékben vagy egyáltalán nem alakulnak ki. A nyelvi-kulturális készségek átörökítésére is egy aszimmetrikus erőterben kerül sor. Ez azzal is összefügg, hogy a többségi nyelvi és kulturális készségek elsajátítását az oktatás és a tágabb intézményrendszer sokkal inkább támogatja, mi több: azt (kisebb-nagyobb mértékben) a homogén magyar családokban szocializálódó gyermekek esetében is „kikényszeríti”. A magyar nyelvi-kulturális készségek átadása ezzel szem-

37 Brubaker és mások: i. m.; Jenkins, Richard: *Social Identity*. Routledge, New York, 2008 [1996].

ben a vegyes családokban választás és tudatos döntés kérdése. Hozzá kell persze tenni, hogy ez a képlet nagyban függ a helyi társadalom etnikai összetételétől is. A Székelyföldön a helyi társadalom magyar jellege miatt a vegyes házasságban felnövő gyermekek (vagy akár a többségiek is) teljes természetességgel sajátíthatják el a magyar nyelvi-kulturális repertoárt.

A nyelvi közösség meghatározására több lehetőség kínálkozik. Az első az anyanyelv, amellyel a probléma, hogy egy igen összetett jelentéshalmazt fed le.³⁸ Jelentheti a legjobban, leggördülékenyebben beszélt nyelvet, a korai gyermekkori szocializáció nyelvét (a román népszámlálási gyakorlat ezt emeli ki), de a nemzetiséghez hasonlóan ez is kifejezhet szubjektív azonosulást.

A népszámlálási adatok szerint természetesen a magyar anyanyelvi és nemzetiségi kategóriák nagymértékben, de nem teljesen fedik egymást. Az anyanyelvi vagy nemzetiségi értelemben magyarnak minősülők 95 százaléka mindkét kategóriába belesik. Azok között, akik magyar anyanyelvűek, de nem azonosítják magukat a magyar nemzetiségű kategóriával, csupán 30 százalék a románok aránya. A többséget a magyar nyelvű romák alkotják, és jelentős arányt képviselnek a németek, főként a szatmári svábok is.

4. táblázat. A nemzetiségi és anyanyelvi kategóriák közötti összefüggés a 2002-es romániai népszámlálás szerint

Magyar nemzetiségűek	Szám	Ebből magyar anyanyelvű (%)	Nem magyar anyanyelvű (%)
	1 431 807	97,6	2,4
Magyar anyanyelvűek	Szám	Ebből magyar nemzetiségű (%)	Nem magyar nemzetiségű (%)
	1 443 970	96,8	3,2
A nemzetiségi vagy anyanyelvi kategória szerint magyar	Szám	Ebből magyar anyanyelvű és nemzetiségű (%)	Csak az egyik kategória szerint magyar (%)
	1 477 871	94,6	5,4

Forrás: INS

³⁸ Lásd Arel: i. m.

Természetesen nem gondolom azt, hogy a magyar közösség domináns nemzeti(ségi) meghatározását egyik napról a másikra el lehetne vetni. Viszont a magyar nyelvi közösség fele való elmozdulás mind a kutatások, mind a közpolitikák esetében indokolt lehet. A nemzetiségileg nem magyar, de magyarul (is) beszélő népesség különösen érdekes lehet például a kulturális és médiafogyasztás vagy a választói viselkedés szempontjából.

Megemlítettük, hogy az erdélyi magyarokat érintő szociológiai adatfelvételek is általában a nemzetiségi azonosulás alapján határolták le a vizsgált népességet. Ez alól a 2006-os *Életünk Fordulópontjai - Erdély* vizsgálat a legjelentékenyebb kivétel.³⁹ Ez az adatfelvétel a magyarul (is) beszélőkre vonatkozott, függetlenül a nemzetiségi hovatartozástól. Az alábbi táblázat ezen vizsgálat alapján mutatja be a 20–45 év közöttiek esetében a magyarul beszélők arányát.

5. táblázat. A magyarul (is) beszélők, illetve a magyar nemzetiségűek aránya a 20–45 évesek között Erdély megyéiben, illetve néhány nagyvárosában

	Mennyire tud magyarul? (ÉF 2007: 20–45 évesek)			A magyar nemzetiségűek aránya (Népszámlálás 2002: 20–45 évesek)
	Semeny-nyire	Nem elég jól	Jól	
Arad megye	87,6%	3,3%	9,1%	9,5%
Arad (város)	82,6%	6,0%	11,3%	10,6%
Beszterce-Naszód	93,6%	2,0%	4,4%	5,4%
Bihar megye	64,1%	4,2%	31,7%	25,2%
Nagyvárad	54,6%	9,1%	36,3%	24,2%
Brassó megye	85,6%	3,6%	10,8%	7,5%
Brassó (város)	92,0%	1,1%	6,9%	6,5%
Fehér megye	93,7%	1,8%	4,5%	5,1%
Hargita megye	13,7%	1,0%	85,3%	83,1%
Csíkszereda	6,3%	1,0%	92,7%	77,9%
Hunyad megye	93,3%	2,7%	4,0%	4,7%

39 Lásd Spéder Zsolt (szerk.): *Párhuzamok. Anyaországi és erdélyi magyarok a századfordulón*. KSH - Népességtudományi Kutatóintézet, Budapest, 2009. /Kutatási jelentések 86./

Kolozs megye	80,1%	5,2%	14,6%	15,7%
Kolozsvár	78,2%	6,1%	15,6%	16,1%
Kovácszna megye	18,0%	3,4%	78,6%	72,5%
Sepsiszentgyörgy	13,1%	7,3%	79,6%	72,5%
Máramaros megye	87,2%	5,2%	7,5%	8,5%
Maros megye	46,5%	4,6%	48,9%	37,5%
Marosvásárhely	43,9%	4,9%	51,2%	42%
Szatmár megye	48,1%	6,7%	45,7%	34,7%
Szatmárnémeti	32,7%	6,8%	60,5%	37,1%
Szilágy megye	67,0%	4,6%	28,4%	23,2%
Temes megye	92,5%	2,7%	4,8%	6,4%
Lugos	89,5%	6,1%	4,4%	8,3%
Város összesen	71,4%	4,9%	22,2%	17,3%
Falu összesen	72,6%	2,2%	25,2%	22,5%
Összesen	72,6%	3,6%	23,8%	20,4%

Forrás: Életünk Fordulópontjai - Erdély

A vizsgálatban 14 erdélyi megye szerepelt,⁴⁰ ahol összességében a 20-45 közötti népességen belül 20,4 százalék volt a magyar nemzetiségűek aránya. A vizsgálat szerint ennél magasabb, a népesség 23,8 százaléka a magyarul jól beszélők aránya, és további 3,6 százalék beszél (a kérdőív kitöltéséhez) nem elég jól magyarul. A magyar nyelvi közösség a magyar nemzetiségűek körénél jóval tágabb Maros, Szatmár, Bihar és Szilágy megyékben. A három partiumi megyében a magyarok mellett élő románok jelentős része beszél magyarul, Szatmárban a svábok magyar anyanyelvűek, illetve a magyar többségű vagy vegyes településeken a cigányok döntő többsége is beszél magyarul. A másik oldalon a magyar nyelvi közösség egyértelműen szűkebb a magyar nemzetiségűek körénél Beszterce-Naszód, Fehér, Hunyad, Kolozs, Máramaros és Temes megyékben. A táblázatból kiderül, hogy Kolozsvár, amely számszerűen a második legnagyobb magyar közösségnek otthont adó város, szintén ebbe a kategóriába tartozik. Ez részben azzal függ össze, hogy a vegyes házasságban felnőttek között vannak olya-

40 Kimaradt Szeben és Krassó-Szörény megye.

nok, akik a magyar kategóriával azonosulnak, de a magyar nyelvi készségeket nem sajátították el.

2.4. Peremközösségek és közpolitikák

Az etnikai kategorizáció különböző technikáinak az átgondolása a magyar közösség peremén lévő különböző csoportokra irányíthatja rá a közpolitikai programalkotás figyelmét. Egy korábbi írásunkban három ilyen csoportot különböztettünk meg.⁴¹

(1) Az első peremközösség a magyarsághoz (származásuk révén) érzelmileg kapcsolódók, a magyar kategóriával azonosulók, de magyarul nem beszélők köre. A peremkategóriák közül ez az egyetlen, amelyre a szórványkérdésen keresztül a magyar elit közpolitikái rá vannak hangolva. Ugyanakkor e kategória integrálhatóságát csökkenti, hogy a mindennapokban a magyar kategóriához való tartozás fontos összetevője a nyelvi kulturális teljesítmény, így a magyarul nem beszélőktől a kategória-tagság könnyen megvonható. Ez is hozzájárul ahhoz, hogy románul beszélő magyarnak lenni általában nem egy tartósan fenntartható állapot.⁴²

(2) A magyarul (is) beszélő, magyarokhoz kapcsolódó többségiek esetében azt lenne érdemes feltérképezni, hogy milyen mértékben vesznek részt, illetve milyen módon vonhatók be a magyar kulturális fogyasztásba. Megfelelő kínálattal elsősorban a magyar nyelvű elektronikus médiának lehetnek fogyasztói (mivel magyar írás és olvasás-készségük a beszédkészségnél jóval gyengébb). Ezen fogyasztók felmutatásával a magyar nyelvű kereskedelmi rádiók bővíthetik reklámfelületüket. Hasonlóképpen (elsősorban helyi szinten) a magyar etnikai párt(ok) is megcélozhatják ezeket a csoportokat.

(3) A negyedik peremközösség, a magyar többségű területeken élő, a magyarsághoz kapcsolódó cigányság. Kijelenthető, hogy a magyar elit számára e közösség magyar intézményrendszeren keresztül történő társadalmi integrációja jelenti az egyik legkomolyabb kihívást. Ennek a kérdésnek emellett, hogy egyes kistérségek demográfiai perspektíváit és távlati „élhetőségét” alapjaiban meghatározza, a magyar intézményhálózat fenntarthatóságát tekintve is kiemelt szerepe van.

Érintettük, hogy a cigányság társadalmi felépítésében elsősorban a rasszjegyek és életmódelemek alapján mások által történő beazonosításnak van döntő szerepe. Ehhez képest a nemzetiségi kategóriával való szubjektív

41 Lásd Gyurgyik László – Horváth István – Kiss Tamás: Demográfiai folyamatok, etno-kulturális és társadalmi reprodukció. In Bitskey Botond (szerk.): *Határon túli magyarság a 21. században*. Köztársasági Elnöki Hivatal, Budapest, 2010, 69–125.

42 Szilágyi N. Sándor: Az asszimiláció és hatása a népesedési folyamatokra. Id. kiad.

azonosulásnak kisebb szerepe van. Viszont felvetődik a kérdés, hogy a magyarsághoz kapcsolódó cigányok magyar nemzetiségi kategóriához való viszonyulása hogyan változott.

Romániában az 1966-os népszámlálás óta a magukat cigánynak vallók száma növekszik. 1977-ben mintegy 150 ezer, 1992-ben mintegy 95 ezer, míg 2002-ben közel 43 ezer volt a cigány kategória „disszimilációból” származó nyeresége. A magyar-cigányok esetében ugyanez a disszimilációs folyamat nem mutatható ki egyértelműen. 1977-ben 10 ezer, 1992-ben 3500 volt a magyarok cigány disszimilációból származó vesztesége, 2002-ben azonban mintegy 1200-zal több cigány vallotta magát magyarnak, mint korábban. Ebben minden bizonnyal a népszámlálás előtt hatályba lépő státustörvénynek volt szerepe. A magyar igazolvány (illetve a magyar identitás) a romák számára a Magyarország fele történő migrációban konvertálható tőkeként jelenhetett meg.⁴³

Problémát jelent, hogy kutatásaink szerint az utóbbi évtizedben a romák és magyarok közötti társadalmi távolságok inkább növekedtek, mint csökkentek.⁴⁴ Ez összefügg azzal, hogy egyes vidékeken a demográfiai egyensúly a romák irányában tolódik el,⁴⁵ illetve, hogy gyengülnek azok az informális gazdasági kapcsolatok, amelyek a két csoport közötti kooperációt szabályozták.

A magyarok és romák közötti viszony tekintetében az együttélés helyi formái jelentik a kulcsproblémát. E mellett azonban érdemes azt is végiggondolni, hogy miként alakítható ki egy olyan magyarság-meghatározás, amibe a székelyföldi, illetve partiumi romák is beleférnek. Véleményem szerint a kulturális-nyelvi közösségre támaszkodó értelmezés erre alkalmasabb lehet a nemzetiségnél.

2.5. Székely nemzetiség, székely identitás

A székely nemzetiség körül kibontakozó polémiát, illetve a magyar állampolgárság kérdését az *erdélyi magyar politikai közösségre* kifejtett hatásuk szempontjából tartom érdemesnek végiggondolni.

A román népszámlálási gyakorlatban az etnikai hovatartozás és az anyanyelv nyílt kérdésként szerepel. A kérdezőbiztos a válaszokat szó szerinti

43 Lásd bővebben Gyurgyik-Kiss: i. m.

44 Kiss Tamás - Fosztó László - Fleck Gábor (eds): *Incluziune și excluziune. Studii de caz asupra romilor din România* (Befogadás és kirekesztés. Esettanulmányok a romániai romákról) Kriterion - ISPMN, Cluj-Napoca, 2009.

45 Csata-Kiss: *A Hargita megyei magyar, román és roma népesség regionális előreszámítása*. Id. kézirat.

formában feljegyzi, majd egy előre meghatározott kategóriarendszer szerint kerül sor a kódolásra. Ebben a kategóriarendszerben a magyar és a székely külön szerepel mind az anyanyelv, mind a nemzetiség tekintetében. A 2002-es népszámlálás közzétételekor – szemben 1992-vel – a kódolást követően, a különböző kiadványok a székelyeket a magyarokkal együtt jelenítették meg.

A székely nemzetiség körüli polémia 1992-ben jelent meg a magyar, illetve a román nyilvánosságban. A magyar politikai elit és a sajtó ekkor egyhangúan nehezményezte, hogy a székely (és a csángó) nemzetiség külön kategóriaként jelent meg: azt az erdélyi magyarság megosztására irányuló kísérletként értékelték.⁴⁶ Az utóbbi néhány hónapban azonban különböző csoportosulások (elsősorban a Székely Nemzeti Tanács) részéről a székely nemzetiség megvallását bátorító megnyilatkozások láttak napvilágot.

A székelység nemzeti(ségi) hovatartozásával kapcsolatban annak van/volt döntő szerepe, hogy a 19. században a rendi társadalom felbomlását követő magyar nemzetépítési folyamat részesei voltak.⁴⁷ Így azok a két világháború közötti román törekvések, amelyek a székelyek magyar nemzetestről való leválasztását célozták, lényegében sikertelenek maradtak.⁴⁸ Véleményem szerint a székely nemzetiségi identifikáció mostani előtérbe kerülését sem célszerű a magyar nemzetestről való leválásként értelmezni.

Magam a székely nemzetiségi identifikáció előtérbe kerülését egy pozitív folyamat, a székelyföldi régió körvonalazására, megteremtésére irányuló kísérlet részeként értelmezem. Azt gondolom azonban, hogy nem ez a megfelelő (a statisztikai tudástermeléshez kapcsolódó) eszköz ennek a folyamatnak az előremozdításában. A Székelyföld mint régió meghatározó tulajdonsága, hogy az Erdély keleti részén lévő magyar (vagy ha tetszik székely) többségű településeket foglalja magában.

Székely István többször megfogalmazta, hogy az erdélyi politikai közönségen belüli Székelyföld-nem Székelyföld törésvonal részben az RMDSZ utóbbi húsz éves politikájának az eredménye.⁴⁹ A Szövetség által megfogalmazott etnopolitikai célkitűzések (amelyek elsősorban a nyilvános nyelvhasználat, illetve az anyanyelvű oktatás köre csoportosultak) elsősorban a

46 Lásd Varga E. Árpád: *Fejezetek Erdély népesedéstörténetéből*. Id. kiad.

47 Lásd Hermann Gusztáv: *Náció és nemzet. Székely rendi nacionalizmus és magyar nemzetudat 1948-ig*. Pro-Print, Csíkszereda, 2003.

48 Lásd Livezeanu, Irina *Cultural Politics in Greater Romania*. Cornell University Press, Ithaca - London, 1995.

49 Lásd például a Transzindex 2011. február 22-i kerekasztal-beszélgetését. <http://itthon.transindex.ro/?cikk=13695>

román többségű területeken élők számára jelentettek valós problémákat. A magyar többségű Székelyföld számára ezzel szemben a Szövetség kevésbé fogalmazott meg programot. Az utóbbi három-négy évben kerültek előtérbe a székelyföldi régió határozottabb megjelenítésével kapcsolatos törekvések, illetve egy olyan elképzelés, amely a Székelyföld számára egy társadalmi, identitásbeli, gazdasági és jogi (autonómia) koherenciát kíván adni. Ez a törekvés a teljes erdélyi magyar közösség szempontjából is hasznos és kívánatos. Magam azonban a székely nemzetiséget nem tartom a legadekvátabb eszköznek e cél szolgálatában. Ennél sokkal hasznosabb lenne a Székelyföld mint régió különböző statisztikai mutatókon keresztül megjelenítése, illetve a Székelyföldet érintő rendszeres statisztikai adattermelés és közlés beindítása. Ez egy olyan eszköz segítségével adhatna koherenciát a Székelyföldnek, hogy nem élezi ki azt a meddő vitát, hogy a székelyföldiek valójában székelyek vagy magyarok.

2.6. Magyar állampolgárság és az erdélyi magyar (politikai) közösség

Érdeemes végiggondolni, hogy a magyar állampolgárság – ami a censznál kategorikusabb besorolást eredményez – miként alakítja át az erdélyi magyar közösséget. Itt egyrészt tanulságos lehet a Krassó-Szörény megyei horvátok esete, ha az erdélyi magyarokkal való analógia lehetősége korlátozott is. Krassó-Szörényben a Resicabánya mellett élő krasovánok egy délszláv eredetű, katolikus, torlak dialektust beszélő, 6–7 ezer lelket számláló népcsoport. Katolikus vallásuk és szláv dialektusuk egyértelműen megkülönböztette őket a környező románságtól. Azonban miután egyetlen délszláv nemzetépítési folyamatnak sem voltak az alanyai, korábban a horvát, a szerb, a jugoszláv vagy akár a bolgár nemzeti(ségi) kategóriákhoz való viszonyuk esetleges és ellentmondásos volt. Ezt jól jelzi a nemzetiségi és anyanyelvi identifikáció az alábbi táblázatban is megfigyelhető fluktuációja.

6. táblázat Krassóvár (Caraşova) és Kiskrassó (Lupac) községek nemzetiségi és anyanyelvi megoszlása

	Összesen	Román	Szerb	Horvát	Szlovák	Krasován
1880a	7864	119	6212	0	1061	294
1890a	7737	229	3	702	11	2452
1900a	7843	101	8	6	32	7463
1910a	7541	70	3	4	13	7195
1920n	6792	61	0	0	0	6518

1930a	7026	695	2	0	8	5894
1930n	7026	520	2	0	11	6079
1941n	6901	250	0	0	0	6492
1956n	7066	372	6390	0	8	11
1966a	7192	710	6321	0	0	2
1966n	7192	466	6570	0	2	9
1977n	7248	375	84	6453	1	13
1992a	6771	389	6138	0	0	1
1992n	6771	377	171	3270	0	2699
2002a	6283	413	12	5425	0	240
2002n	6283	305	17	5581	0	178

Forrás: Varga E. Árpád: Erdély etnikai és felekezeti statisztikája (1850–1992). IV. kötet. Pro-Print, Csíkszereda, 2001.

A krasován közösség nemzetiségi identifikációjában a horvát állampolgárság megszerzése jelentett fordulatot. 1992-ben a krasovánok nagy többsége szerb anyanyelvüként regisztráltatta magát, a nemzetiség pedig a krasován és a horvát opció között oszlott meg. 2002-ben ezzel szemben a nagy többség mind nyelvileg, mind nemzetiségileg horvátnak vallotta magát. Az állampolgárságon keresztül a krasovánok a horvát állammal is kapcsolatba kerültek (az intenzív horvátországi munkavállaláson keresztül nem csak virtuálisan), ami egy klasszikus horvát nemzeti identitás fele tolta el őket.

A magyarok és a krasovánok közötti analógia korlátozott, miután az erdélyi magyarok részesei voltak a magyar nemzetépítési folyamatnak, 1918-ban pedig egy kialakult magyar nemzeti identitással kerültek a román nemzetállam keretei közé. Ennek ellenére hipotetikusán megfogalmazható, hogy Erdélyben is lesznek olyan magyar csoportok, amelyeket az állampolgárság egy hagyományos magyar nemzeti identitás irányában tol (vissza). Arról természetesen lehet vitatkozni, hogy ez pozitív vagy negatív hatással jár. Egy dolog azonban kétségtelennek tűnik: az állampolgárság a magyar közösség utóbbi 20 évben kialakított integrációs stratégiáinak az átgondolására kényszerít. Ezt az integrációs stratégiát talán Salat Levente fogalmazta meg a legtisztábban,⁵⁰ de az RMDSZ utóbbi években folytatott politikája is ebben az irányban mutat. Ez az integrációs stratégia a magyar közösség

50 Salat Levente: i. m.

Románián belüli helyét kollektív (és nem egyéni) terminusokban kívánja meghatározni, elsősorban belső erőforrásokból táplálkozik, és legfontosabb (tárgyaló) partnernek a román politikai elitet és a többségi társadalmat tekintti. Ebben a képletben a magyar közösség (illetve a magyar elit), az identitás megőrzésében, az intézményhasználatban, a támogatási rendszeren keresztül vagy a kulturális fogyasztásban támaszkodik az anyaországra, az elsődleges probléma azonban nem az erdélyi magyar közösség magyar nemzethez való viszonya, hanem Románián belüli integrációja. A magyar állampolgárság (főként, ha komoly, az erdélyi magyarokat érintő közpolitikákkal egészül ki) ezt a képletet írja felül, és arra késztet, hogy az erdélyi magyar közösség mibenlétével kapcsolatos elképzeléseinket is újragondoljuk.